

УДК 93/94 (477)

DOI: 10.30840/2413-7065.3(68).2018.145533

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛАВИ СТЕЦЬКО В КОНТЕКСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВІД СЕРЕДИНИ 80-Х РОКІВ ХХ СТ. ДО ПОЧАТКУ 2000-Х РОКІВ

Любов ОТРОШКО

orcid.org/0000-0002-1204-7493

науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

Анотація. У статті досліджено громадсько-політичну діяльність визначної постаті українського національно-визвольного і світового антибільшовицького руху Ярослави (Слави) Стецько та її вплив на етнокультурні процеси в Україні у період від середини 80-х років ХХ ст. до початку 2000-х років ХХІ ст. Проаналізовано її роль у створенні і діяльності Антибільшовицького Блоку Народів (АБН), Всесвітньої Антикommуністичної Ліги (ВАКЛ) та Конгресу Українських Націоналістів (КУН). Виявлено, що вона зробила значний внесок в утвердження й розвиток етнокультурних, державотворчих та націєтворчих процесів, зокрема, на міжнародному рівні захищала національні інтереси українського народу, підтримувала боротьбу поневолених народів у всьому світі та обстоювала права кожного народу на власну державу на своїй етнічній території та збереження етнокультурної ідентичності серед постколоніальних держав. Встановлено, що Я. Стецько очолила, розбудувала та привела до Верховної Ради України націоналістичну парламентську партію КУН, що стала дієвим захисником національно-культурних цінностей, етнокультурних традицій, мовно-освітніх та соціальних пріоритетів в українському соціумі у період від середини 80-х років ХХ ст. до початку 2000-х років ХХІ ст. Показано, що Я. Стецько проводила активну благодійну, громадську і просвітницьку роботу та підтримувала проекти, спрямовані на подолання наслідків впливу радянської, комунізацій та русифікацій, які сприяли збереженню та поширенню національно-патріотичної ідеології в українському суспільстві, розвитку освіти й науки, політики і державного управління, культурних традицій, релігійних цінностей і моральних інститутів та захисту української культури від ворожих і чужих їй вчень та ідеологій.

Ключові слова: Україна; українці; Ярослава (Слава) Стецько; Антибільшовицький Блок Народів (АБН); Всесвітня Антикommуністична Ліга (ВАКЛ); Конгрес Українських Націоналістів (КУН); етнокультурні процеси.

SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITY OF SLAVA STETSKO IN THE CONTEXT OF ETHNOCULTURAL PROCESSES IN UKRAINE IN THE PERIOD FROM THE MID-1980s TO THE EARLY 2000s

Liubov OTROSHKO

research fellow of the Ukrainian Ethnology Department of RIUS

Annotation. The article analyzes social and political activity of the outstanding figure of the Ukrainian national liberation movement and the global anti-Bolshevik movement Yaroslava (Slava) Stetsko, and her influence on ethnocultural processes in Ukraine in the period from the mid-1980s to

© Отрошко Л.

the early 2000s. The role of the Anti-Bolshevik Bloc of Nations (ABN), the World Anti-Communist League (WACL), and the Congress of Ukrainian Nationalists (CUN) is analyzed. It has been found that Ya. Stetsko made a significant contribution to the establishment and development of ethnocultural, state-building, and nation-building processes, in particular, at the international level; defended the national interests of the Ukrainian people; supported the struggle of enslaved peoples around the world; defended the rights of every nation for its own state on its ethnic territory and the preservation of ethnocultural identity among post-colonial states. It is established that Ya. Stetsko headed, rebuilt, and brought to the Parliament of Ukraine the nationalist parliamentary party of the CUN, which became an effective defender of national and cultural values, ethnocultural traditions, language, educational, and social priorities in the Ukrainian society since the 1980s to the early 2000s. It is shown that Ya. Stetsko conducted active charitable, public, and educational work and supported projects aimed at overcoming the consequences of imposing Soviet regime, communization and Russification, thus contributing to the preservation and spread of national-patriotic ideology in the Ukrainian society, the development of education and science, politics and state administration, cultural traditions, religious values and moral institutions, and the protection of Ukrainian culture from the concepts and ideologies which were alien and hostile to her.

Key words: Ukraine; Ukrainians; Yaroslava (Slava) Stetsko; Anti-Bolshevik Block of Nations (ABN); World Anti-Communist League (WACL); Congress of Ukrainian Nationalists (CUN); ethnocultural processes.

Майже все ХХ ст. в історії України можна охарактеризувати як період, у який відбувалася швидка зміна етнокультурних процесів глобального масштабу, що значно вплинуло на подальше спрямування етнокультурних векторів та національних орієнтирів, а їхні наслідки тривають і досі й чекають на наукове переосмислення та засвоєння історичних уроків. Лише протягом одного століття відбулися значні невідворотні зміни в етнокультурних процесах, що позначилося на подальшому становленні європейської вільної й незалежної суверенної держави Україна та її етнокультурному, геополітичному, соціально-економічному та державно-політичному розвитку, такі як: революція в Російській імперії (1917), боротьба радянської влади з національно-визвольними рухами опору (1918–1922), заснування СРСР та створення союзних республік (1922), т. зв. Великий голод (1932–1933), Друга світова війна (1939–1945), післявоєнна відбудова, холодна війна – протистояння

між СРСР та Заходом (1940–1990), т. зв. хрущовська відлига (1953–1964), т. зв. брежневський період застою (1964–1985), т. зв. горбачовська перебудова, демократія, прискорення та гласність (1985–1991), розпад СРСР (1991) та створення незалежних республік. Усі ці події розвивалися настільки швидко і принесли багато руйнівних наслідків як у радянський, так і в пострадянський періоди для всіх союзних республік, що це вплинуло на перебіг етнокультурних процесів у новостворених національних державах й у наступному ХХІ ст.

На розвиток етнокультурних та державно-політичних процесів і побудову незалежної України у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. безпосередній вплив мала українська національна еліта, що діяла як в Україні, так і в діаспорі з кінця 40-х до кінця 80-х років ХХ ст. На початок 80-х років український визвольний рух уже втратив своїх головних державних військових та політичних лідерів, ідеологів українського націоналізму,

зокрема Р. Шухевича (1950), С. Бандеру (1959), Я. Стецька (1986) та ін., які були впливовими координаторами боротьби за незалежність як в Україні, так і в діаспорі у період від початку 50-х до початку 90-х років ХХ ст.

Проте, продовжуючи їхню справу, за межами України діяла українська діаспора, яка бачила свою місію у збереженні українськості в культурних традиціях, мові, освіті, історії, національній ідентичності тощо. Українські емігранти вірили навіть більше за українців в Україні, які перебували під гнітом радянської ідеології, у те, що прийде час, коли Україна повністю позбавиться тоталітаризму. Діаспора надавала Україні вагому інтелектуальну, матеріальну, фінансову, духовну підтримку тощо. Послідовно і безкомпромісно захищаючи ідею державної незалежності України, відстоюючи національні інтереси і людські права на свободу, честь і гідність поневолених радянською тоталітарною системою українського та інших народів, учасниками, організаторами або співорганізаторами міжнародних конференцій, форумів та інших заходів, присвячених цим проблемам, були представники різних вітчизняних та закордонних громадсько-політичних об'єднань, таких як: Організація Українських Націоналістів (ОУН), Антибільшовицький Блок Народів (АБН), Європейська Ліга Свободи (ЄЛС), Всесвітня Антикомуністична Ліга (ВАКЛ), Союз Української Націоналістичної Молоді (СУНМ), Конгрес Українських Націоналістів (КУН) та ін., головною метою діяльності яких була боротьба за становлення незалежної України, спрямована на розвиток та захист інтересів української держави, мови, освіти, культури та національної самоідентифікації.

У період від середини 80-х до початку 90-х років ХХ ст. в епіцентрі цих подій опинилися подружжя Ярослав та Ярослава Стецько. Вона була дружиною і вірною подругою справжнього революціонера, обоє присвятила своє життя боротьбі за утвердження націоналістичних ідеалів як в українському екзильному середовищі, так і в рідній Україні. Далекого 1944 р. розпочався емігрантський період їхнього життя. Переховуючись від московських спецслужб, вони довгий час провели переїжджаючи з країни в країну, ні на мить не припиняючи боротьби. Подружжя Стецьків очолили «революційне», або «бандерівське», відгалуження Організації українських націоналістів у діаспорі. Справжні патріоти України, вони зробили багато для реалізації ідеї української національної держави, розробленої ще у 1950-ті роки ХХ ст. Особистий вагомий внесок Я. Стецька у становлення і розвиток української національної державності досліджений на сьогоднішній день досить детально. Проте громадська, культурно-просвітницька та політична діяльність Я. Стецько теж, безумовно, заслуговує на те, щоб ґрунтовно й усебічно розкрити її особистий внесок у розвиток етнокультурних, державотворчих та націєтворчих процесів в Україні.

Мета статті – дослідити громадсько-політичну діяльність Слави Стецько та проаналізувати її внесок у розвиток етнокультурних процесів в Україні у період від середини 80-х років ХХ ст. до початку 2000-х років ХХІ ст. Зокрема, основними завданнями є: дослідження впливу діяльності Слави Стецько на розвиток державотворчих і націєтворчих ідей та етнокультурних процесів в Україні й діаспорі; аналіз її участі у створенні та діяльності Антибільшовицького Блоку

Народів, Всесвітньої Антикомуністичної Ліги та політичної партії Конгресу Українських Націоналістів.

Дослідження діяльності Я. Стецько як видатної українки, революціонерки і громадсько-політичної діячки та символу незламного духу України з'явилися переважно вже у незалежній Україні. Ряд статей про Славу Стецько як громадсько-політичну діячку опубліковано у таких виданнях: словниковій частині «Енциклопедії українознавства» (1973) [43]; бібліографічному довіднику під редакцією Н. Мудрої «Українська жінка у визвольній боротьбі (1940–1950 рр.)» (2006) [45]; виданні «Українські вісники» (2008) [24] у співавторстві Н. Позняк та О. Хоменка; науково-популярному виданні під редакцією В. Борисенко, П. Кононенко та Є. Сверстюка «Українки в історії ХХ – ХХІ століття» (2012) [18] та ін.

На жаль, ґрунтовні індивідуальні та колективні дослідження, присвячені Я. Стецько, з'явилися вже після її спочину. Приміром, книга-спогади сучасників «Слава Стецько – донька української нації. Спогади сучасників» [36] опублікована у 2011 р. в упорядкуванні М. Чепіжко та В. Чепіжко. Колективна монографія «Вірна дочка України. Слава Стецько: життєпис у боротьбі» [17] підготована колективом авторів Б. Мельничук, М. Сагайдак та В. Уніят і опублікована теж у 2011 р.

Пам'яті Слави Стецько присвячували свої публікації у газетах та журналах С. Багрянний [1], М. Базелюк [42], Т. Батенко [2], А. Безсмертний-Анзіміров [3], В. Береза [4], М. Вишня [5], К. Вустич [7], Я. Гулько [9], О. Різниченко [28], В. Заєць [10], С. Зяцьєв [11], О. Каменюк [12, 13], Л. Коханець [14], О. Крупник [35], Д. Лучка [15], В. Манько [16], Є. Марчук [37],

М. Ониськів [20], Т. Процев'ят [26, 27], М. Сагайдак [31], Г. Садовська [32, 33], Л. Самохвалова [34], О. Скотникова [35], Н. Солдатенко [41], Я. Чайківська [48], В. Шпіцер [49] та ін.

У наукових та науково-популярних журналах опубліковані статті Л. Романишин «Ярослава Стецько: життя і діяльність» [30], В. Сніжка «Для нас усіх вона була... пані Слава» [40], Л. Отрошко «Внесок Слави Стецько у розвиток ідеології українського націоналізму» [22] та ін., в яких проаналізовано її життєвий шлях, громадсько-політичну, культурно-просвітницьку та державотворчу діяльність.

Про неї, просту українську жінку непростой долі, націоналістку, патріотку, легенду українського національного руху опору, дружину та вірну подругу Я. Стецька, написано чимало книг, статей в енциклопедіях, наукових та науково-популярних виданнях, а також газетах, журналах, записано документальні відеоматеріали у вигляді інтерв'ю та спогадів відомих науковців, політичних та громадських діячів, письменників, журналістів. Проте ще досі немає комплексного наукового аналізу життя та діяльності Слави Стецько як самодостатньої громадсько-політичної діячки, її праця ще мало досліджена і потребує уваги. Враховуючи відродження інтересу до життя і діяльності видатних постатей українського національно-визвольного руху, буде доцільним дослідити вплив постаті Слави Стецько на розвиток етнокультурних процесів в Україні у переломний період перебудови від середини 80-х до початку 90-х років ХХ ст.

Ярослава (Слава) Стецько (Ганна-Євгенія Йосипівна Музика) (14.05.1920 – 12.03.2003) пройшла довгий шлях

гартування своєї особистості. Ще у дитячі та юнацькі роки на рідній Тернопільщині в лавах молодіжного гуртка ОУН розпочалося усвідомлення нею національної гідності й української національної ідентичності та патріотизму (1938–1944). Другий період її життя (47 років) пройшов в еміграційному політичному середовищі, де вона сприяла розвиткові ідеології ОУН, пропагувала й обстоювала ідею незалежності України. Третій період (1991–2003) – повернення в незалежну Україну та активна участь у державному, громадсько-політичному, культурно-просвітницькому житті незалежної України.

Широкому загалу вона відома як Слава Стецько, після одруження із Ярославом Стецьком (1946) взяла собі це революційне псевдо, а повернувшись в Україну 1991 р., змінила ім'я і стала Ярославою. Будучи високоосвіченою людиною, а саме, здобувши фах політолога, соціолога, психолога та конференц-перекладача, вона займала поважні посади у націоналістичних організаціях, такі як: президент АБН (1986–2003), голова Проводу ОУН (6) (1991 р. – до початку 2000-х), голова політичної партії КУН (1992–2003), постійний делегат у ВАКЛ, а також народний депутат України. Слава Стецько була депутатом трьох скликань від Надвірнянського виборчого округу Івано-Франківської області (1997, 1998, 2002), а також проводила по всій країні активну громадську та просвітницьку роботу.

Протягом тривалого тоталітарного періоду в історії України (1921–1991) радянським («советським») людям нав'язувалася думка про те, що «бандерівці» («буржуазні націоналісти») керуються і розповсюджують фашистську ідеологію,

незважаючи на те, що основоположні ідеологеми нацистської тоталітарної та української революційної ідеологій докорінно відрізняються. Радянським ідеологам було вигідно причепити націоналістам ярлик колабораціоністів – це був такий спосіб боротьби з глибоко підпільним і тому дієвим організованим українським націоналізмом. Попри всі потуги радянських та фашистських спецслужб подружжя Стецьків успішно продовжували звертати увагу світу на проблеми в Україні [21].

Українські етнокультурні процеси загалом можна визначити як довготривалий історичний розвиток, під час якого на заселеній українцями території формується їх власний етнокультурний простір та зароджується і розвивається цілісний етнокультурний комплекс, що пов'язаний з походженням етносу, функціонуванням української мови, творенням етнічної території, побутуванням традиційної української культури, утвердженням християнської віри тощо [47, с. 6].

За своєю суттю етнокультурні процеси в радянській Україні у цей період характеризуються планомірним викоріненням української нації, нещадним винищенням українства та перетворенням українців у радянських людей. Так історично склалося, що як представники тоталітарної влади, так і пересічні росіяни завжди були пересичені українофобією, що є базовою імперіалістичною складовою «русской идеи» і великодержавного «русского мира». Поряд із цим «український націоналізм – це антирасизм, антиімперіалізм, антиколоніалізм, антиоталітаризм та антикомунізм» [39].

Ефективним інструментом боротьби за становлення політичної незалежності

України і українців став Антибільшовицький Блок Народів, що був створений ще під час Другої світової війни в Україні як міжнародна організація, діяльність якої спрямована на боротьбу за визволення уярмлених Москвою народів. 21–22 листопада 1943 р. на території Східної Волині в с. Будераж (Здолбунівський р-н Рівненської обл.) підпільна ОУН (бандерівська) організувала I Конференцію поневолених народів Східної Європи та Азії за участю національних делегацій. Наступна конференція, що відбулася у Німеччині після закінчення війни (Мюнхен, 16 квітня 1946 р.), не лише перейменувала створений в Україні Революційний комітет народів Східної Європи і Азії в Антибільшовицький Блок Народів, а й оголосила міжнародну антиімперську та антикомуністичну місію АБН. Головою Блоку було обрано Я. Стецька [27].

У січні 1946 р. Провід закордонних частин (ЗЧ ОУН) опублікував перше число видання «Визвольна політика» у Празі, в якому була розроблена концепція АБН у статтях Я. Стецька «Дві концепції АБН» та «Україна в авангарді революції народів» [50]. Визвольна концепція АБН полягала у спільній революційній боротьбі всіх поневолених народів із більшовизмом, в якій Україна мала бути авангардом антибільшовицького фронту, базуючись на таких основних положеннях: «Мобілізація антиросійських та антикомуністичних сил у світі на підтримку боротьби за свободу та революційну стратегію досягнутого на батьківщині – це два аспекти дії АБН» (переклад Л. О.) [50, с. 11].

У 1947 р. Я. Стецько продовжив працювати над концепцією і стратегією міжнародної політики ОУН, що буде

втілювати основні функції АБН в Україні. У статті «Визвольна революція народів АБН» у 1947 р. він так визначав свої головні завдання: «АБН, як нова міжнародна формація, висуває таку міжнародну конструкцію майбутнього, яка гарантує забезпечення національних інтересів кожного народу, визначаючи, що нашою цілью для кожного з народів АБН є його національна свобода і національний добробут» [44, с. 148].

АБН під проводом Я. Стецька зроби́в багато для підтримки визвольної боротьби поневолених народів. У цій діяльності йому активно допомагала Слава Стецько, спочатку як бойова подруга (зв'язкова Муха), а згодом – як дружина та «права рука» Я. Стецька. Вона входила до складу центрального комітету АБН, згодом була призначена керівником прес-бюро АБН, брала участь у різних заходах, займалась кореспонденцією, організувала зустрічі та виступала на міжнародних конференціях, на яких обговорювались українські питання, тощо [36].

За сприяння АБН у 1967 р. було засновано Світову Антикомуністичну Лігу (Всесвітню Антикомуністичну Лігу), до складу якої увійшли представники 72 країн світу та 14 міжнародних політичних організацій. Слава Стецько була постійним делегатом ВАКЛ, брала участь у міжнародних конференціях. У цьому ж році за ініціативи АБН на базі антикомуністичних організацій за сприяння представників національно-визвольних рухів і чільних європейських політичних та державних діячів було створено Європейську Раду Свободи (ЄРС). Всесвітній антикомуністичний та антирадянський рух відстоював право на самостійність всіх народів, демократичні принципи

правління, переорієнтацію на ринкову економіку. У 1990 р. ВАКЛ перейменовано на Всесвітню Лігу за Свободу та Демократію. Зберігши всі повноваження попередньої, нова організація продовжила боротьбу за відстоювання демократичних прав і свобод в умовах глобальних перетворень [36, с. 37].

Перебуваючи в еміграції, подружжя Стецьків відвідали майже всі країни світу, в яких проживали українські емігранти. Вони організували протести та демонстрації проти комуністичного режиму, вимагали у радянських посольств звільнення політ'язнів тощо.

Після смерті чоловіка у 1986 р. АБН очолила Слава Стецько. 20–21 листопада 1992 р. в Торонто відбувся конгрес АБН, на якому вона як президент АБН виступила з концептуальною доповіддю, в якій, зокрема, наголосила, що АБН продовжуватиме сприяти національному визволенню народів, які ще залишилися у складі Російської імперії та під контролем комуністичної системи, і підтримувати мобілізацію громадськості на захист здобутої незалежності. Наступного року вже у Києві відбувся ювілейний конгрес, на якому Слава Стецько виступила з доповіддю «АБН: 50 років боротьби» про необхідність діяльності АБН на теренах колишнього Союзу з метою зміцнення незалежності новопосталих держав і захисту від імперських зазіхань Москви. Схаменувшись після потужної хвилі національного визволення від російського колоніалізму, Кремль, державною політикою якого завжди був тероризм проти поневолених народів і особливо проти їхніх лідерів, посилив свій тиск на Азербайджан, Вірменію, Грузію, Чечню та ін. Московські медіа послідовно спотворювали інформацію про

події в Україні, Прибалтиці та на Кавказі, дотримуючись імперських підходів. «Здолаємо Чечню, підемо в Крим» – таку агітацію проводили російські військові серед новобранців, посилаючи їх у грудні 1994 р. на невідворотну смерть у Грозний. Російська Федерація змогла втілити свої неоімперські амбіції лише через 10 років, у березні 2014 р., коли розпочалася збройна агресія, спрямована на протизаконну анексію Кримської автономії та приєднання її до Російської Федерації [36, с. 33–49].

Великий внесок Слава Стецько зробила, зокрема, у видавничу справу АБН. Головним друкованим виданням АБН став журнал «АБН-кореспонденція», що почав виходити під її редакцією з 1950 р. іспанською, португальською, німецькою, англійською та французькою мовами, якими, до слова, пані Слава дуже добре володіла. Крім цього, вона була редактором журналу «Український огляд», а також членом правління молодіжної організації «Група української молоді» [3].

На посаді президента АБН Слава Стецько доклала величезних зусиль, щоб поширити передусім в Україні й у світі загалом правду про події на Кавказі через англійський журнал «АБН-кореспонденція» та численні промови, заяви, звернення на конференціях у різних країнах світу. Володіючи декількома іноземними мовами, вона на високому рівні працювала з лідерами поневолених народів світу, АБН видавав також часопис поневолених народів «Свобода народів», зокрема, у ньому було опубліковано два інтерв'ю Слави Стецько, назви яких говорять самі за себе: «У XXI столітті немає місця для імперій» і «АБН у боротьбі за волю народів». Тож принципова позиція президента АБН у

боротьбі народів за свою свободу і права сприяла створенню у 90-х роках ХХ ст. образу України у світі як форпосту свободи у Східній Європі. Тим часом українська влада потроху здавала позиції Москві, 1997 р. було законодавчо засвідчено перебування Чорноморського флоту в Україні впродовж 20 років. Це дало можливість російським бізнес-інтересам мати право на важливі стратегічні об'єкти, розташовані у Криму, а «п'ятій колонії» Москви розгорнути свою антиукраїнську антикультурну та антинаціональну діяльність [36, с. 33–49].

Слава Стецько згадує про активну роботу націоналістів в еміграції у період кінця 80-х років ХХ ст.: «В час окупації України більшовицькою Росією ОУН з-під стяга Степана Бандери прямо й через АБН, через Всесвітню Антикомуністичну Лігу (ВАКЛ), через Європейську Раду за свободу широко поставлена була інформація в цілому світі. Крім українських газет і журналів, ми видавали [...] «Юкраїніан Рев'ю», «Україніан Квотерлі», «Ехо оф Юкреїн», «Ін Юкреїн», «Л'Ест Юропіен» (по-франц.), «АБН – кореспонденс» (зараз лише по-англійськи, але раніше по-іспанськи й по-португальськи), «Det Fria Україна» по-шведськи, «Набат» по-російськи та різні неперіодичні видання, видавали сотні брошур і десятки багатотомних книжок. Різного роду акціями – по радіо, телебаченню і в пресі – ми звертали увагу світу на Україну. Акція в Стокгольмі проти Хрущова, акції в роковини голоду, масові демонстрації (не раз по 10 і більше тисяч людей брали участь) у перші роки еміграції і у Мюнхені, у Торонто, часто в Нью-Йорку, у Вашингтоні, Канберрі (Австралія), Буенос-Айресі (Аргентина); масові акції в Британії змусили

до втечі Шелепіна; протестні акції проти арештів в Україні; влаштували пресконференції з нагоди різних конгресів, конференцій, поїздок наших провідних людей до різних країн світу – азійських, Північної і Південної Америки, Туреччини, країн Близького Сходу, Австралії, Мальти. Творили парламентські лобі у Великій Британії 105 послів з обох партій, в американському конгресі, у канадському парламенті. Давали грамоти визначним чужинцям, що спричинилися до популяризації української справи, і, що найважливіше – втримували з ними безперервні зв'язки. Ми досягали успіху в наших пропагандистських акціях, бо йшли під гаслом «Свобода народам! Свобода людині!» Московській імперській ідеї ми скрізь протиставляли ідею нації; імперії – національну державу, право кожного народу на власну державу на своїй етнічній території. Ярослав Стецько, Голова українського уряду, відновленого Актом 30 червня 1941 р. у Львові, опрацьовував альтернативу ядерній війні, яка полягає в допомозі вивольним рухам поневолених народів, які розвалить імперію зсередини. Переконані в справедливості нашої справи, ми вірили в перемогу, і це давало нам силу створити структури в цілому світі й поставити їх на службу визволення України» [40, с. 19–20].

Останні роки існування союзних республік у складі деградуючого Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) (1985–1991) стали перехідними, адже у цей час відбувалася трансформація геополітичних, етносоціальних і світоглядних поглядів та уявлень на подальший розвиток етнокультурних, соціоетнічних, етнонаціональних, релігійних та державно-політичних процесів.

Зі зміною геополітичних орієнтирів з'явилася потреба у пошуку, появі й розвитку нових шляхів етнокультурного розвитку народів та склалися сприятливі передумови для створення незалежних держав.

У 1986 р. в СРСР розпочалися демократичні реформи М. Горбачова, що призвели до розпаду комуністичної імперії та здобуття незалежності пострадянськими республіками. В Україні у цей час справжнім історичним етнокультурним феноменом та світоглядно-ідеологічним рухом став український націоналізм. На завершальному етапі краху імперії активна діяльність АБН на чолі з Я. Стецько ще більше прискорила цей процес.

Слава Стецько виступила на Конференції ОУН у березні 1991 р. в Києві [39]. Текст виступу «Український націоналізм і його роль у розбудові України» було опубліковано у «Визвольному шляху» у травні 1992 р. У ньому йшлося про те, що «ОУН завжди боролася і боротиметься проти будь-яких намагань пов'язати Україну з Росією різними півдержавними формами: федеральними, конфедеральними і союзними, чи їх намісниками; буде сприяти лише такій політиці, яка абсолютно не допустить до поневолення України російським неоімперіалізмом будь-якого вигляду. Рівночасно хочу наголосити, що ОУН бореться проти російського імперіалізму, а не проти держави російського народу на його етнографічній території. [...] Справжніми союзниками України можуть бути лише ті політичні сили інших народів, які визнають конечність існування незалежної Української Держави» [39].

Завдяки міському голові Львова В. Шпіцеру, який розумів необхідність

повернення у цей складний переломний період в Україну відомої політичної діячки, голови Проводу ОУН – Слави Стецько, вона була запрошена на святкові заходи, присвячені 50-й річниці проголошення Акту відновлення Української Держави (30 червня 1941 р.), що відбувалися у Львові у 1991 р. Цього ж року Славу Стецько обирають головою Проводу ОУН. Її авторитет, розум, витончена інтелігентність мали допомогти спрямувати національно-визвольну боротьбу у правильному напрямі. Відразу після приїзду до Львова Слава Стецько виступила у сесійному залі Львівської міської ради. Там же Володимир Плукар вручив славній українці паспорт громадянки УРСР [48].

Після краху плану перебудови та розпаду СРСР і відновлення незалежності союзних республік розпочалися процеси подальшої розбудови державності на основі національної ідеології, відбувалася зміна векторів як внутрішньодержавної, так і міжнародної політики. Пострадянські республіки мали вибудувати план подальшого стратегічного розвитку, нові ідеологічні платформи та шляхи розвитку тощо.

З проголошенням Акта незалежності України національно-визвольна боротьба за державний суверенітет України не завершилася, а лише перейшла на новий етап, адже наслідки впливу радянської ідеології на свідомість українців не викоренені навіть зараз, через понад чверть століття по тому. Національна еліта, яка змушена була виїхати з України у період тотальних переслідувань українських націоналістів і переховуватися за кордоном, почала повертатися в Україну і робити певні кроки на шляху розбудови української держави.

Слава Стецько стала саме тим харизматичним лідером, який очолив націонал-патріотичні сили у боротьбі за розбудову української державності та утвердження української національної ідеї. До честі пані Слави належить те, що за весь еміграційний період ані вона, ані її чоловік не стали громадянами жодної держави та не зрадили своїх націонал-патріотичних переконань. Як політик світового масштабу пані Слава розуміла, що після стількох років існування в ролі звичайної колонії Україна не відразу зможе стати міцною європейською державою, адже наслідки впливу комуністичної системи на суспільство ще досить сильні і за національну Україну треба ще боротися. І вона продовжувала боротися передусім за культурну революцію та відродження українськості в душі кожного пострадянського українця. Повернувшись в Україну, Я. Стецько зауважила, що за час панування радянської влади в Україні значно посилюлися асиміляційні процеси й відбулося тотальне зросійщення українців. Тому вона намагалася повсякчас спілкуватися виключно українською мовою, тим самим значно посилюючи її авторитет у посттоталітарному суспільстві, послідовно популяризуючи її як у політичних колах, так і в оточенні пересічних русифікованих українців.

Після того, як провалився т. зв. путч у Москві, в Україні пройшов референдум, на якому було проголошено незалежність України і розпочалася поверхова демократизація та декомунізація, засновувались нові політичні партії. У березні 1992 р. в Києві в історичному місці засідань Центральної ради 1917–1918 рр. (нині Київський міський будинок учителя) відбувся з'їзд українських

націоналістів, на якому головувала Слава Стецько. Це означало початок нового етапу українського національного відродження, на якому ОУН відіграватиме провідну ідеологічну роль.

Йдучи до парламенту, пані Слава підкреслювала, що «націоналізм – це любов і прив'язаність народу до Вітчизни». Вона вважала, що російська етнічна меншина в Україні, як і будь-які інші, повинна мати право культурного розвитку, власні школи, релігію, права, що гарантовані міжнародними конвенціями, але українська держава має гарантувати розвиток передусім української культури, шкіл та церков, і виступала проти того, щоби вона (російська меншина) була трактована як пануючий клас, а українці – як унтерменші [36, с. 130].

3 нагоди вісімдесятирічного ювілею Слави Стецько Т. Батенко зазначив: «Крім служіння ідеї революції, ця жінка спромоглася на велику еволюцію у свідомості та на практиці. Вона здійснила важкий ідеологічний рейд від гасла «політична революція – це захоплення влади» – до цивілізованого парламентаризму. Пані Слава стала модерним революціонером у стінах українського парламенту і здатна в душі європейськості сказати: цивілізований парламентар не може опускатися до брудних політичних методів» [2].

У 1992 р. Слава Стецько на основі ОУН (б) взялася розбудовувати парламентську політичну партію *Конгрес українських Націоналістів*, щоби привести націоналістів до Верховної Ради України та мати безпосередній вплив на законодавчі ініціативи. У цьому їй допомагали справжні патріоти та соратники: М. Мельник, Ю. Костарчук, І. Губка, М. Панчук, Д. Гусак, О. Каменюк, Б. Борович, В. Сніжко,

О. Чешков, С. Жижко та ін. 18 жовтня 1992 р. ця партія була створена і розпочала свою діяльність, а згодом, 27 березня 1994 р., КУН висунув своїх кандидатів до українського парламенту. Однак сама Я. Стецько стати депутатом не змогла, оскільки ще не стала повноправною громадянкою України (не набула громадянства) [22, с. 286].

У виборах до Верховної Ради України по Надвірнянському виборчому округу 1997 р. Я. Стецько отримала один із найвищих рівнів довіри, вона набрала 86,6% голосів виборців. У виборах 1998 р. як кандидат від «Національного фронту», до якого ввійшли Українська республіканська партія, Українська консервативна республіканська партія та Конгрес Українських Націоналістів, вона була обрана депутатом 56,36% голосів виборців. На виборах 2002 р. Я. Стецько була обрана до парламенту від виборчого списку «Нашої України» втретє і як найстарший за віком депутат зачитувала текст присяги народних депутатів на вірність Україні [3].

«Судячи по тому, як їй легко вдалося по всіх областях зорганізувати обласні осередки Конгресу, то можете собі уявити, як її люди сприймали. Навіть в Одесі, де вона там мала зустріч зі студентами і з громадськістю, то там не було ніяких провокацій, розумієте, ніяких якихось виступів таких шось проти неї, і в Луганську так само було», – згадувала Дарка Гусяк, одна із її однодумців, зв'язкова Р. Шухевича [19].

На Першому Всеукраїнському Зборі Конгресу Українських Націоналістів 2–4 липня 1993 р. у Києві взяли участь представники східної і західної української діаспори, а також Таджикистану, Вірменії, Білорусії, Казахстану, Зеленого

Клина та Воронежа. На секції «Наша політика щодо пригноблених Росією народів і новоутворених держав» обговорювався блок проблем української східної діаспори, яка позбавлена можливості розвивати свою культуру, зберігати національну ідентичність через відсутність українських шкіл, театрів, газет, журналів для п'яти мільйонів українців, що проживають на території Російської Федерації. У своїх виступах представники наголошували на необхідності об'єднати свої зусилля проти агресивних зазіхань Москви. Держави, які обрали незалежність внаслідок розпаду СРСР, дотепер знаходяться під загрозою реставрації Росією їх колоніального статусу, багато з них втягнуті в так звані міжнаціональні конфлікти [25, с. 23].

Зокрема, С. Жижко вважає, що за керівництва Слави Стецько Конгрес Українських Націоналістів, здійснюючи в основному політико-пропагандивні функції, багато зробив для розкриття злочинів комуністів, відродження національно-культурної спадщини, поширення і захисту української мови тощо, а також, що Слава Стецько була природженим, дуже діяльним політиком: «За час керівництва Конгресом Слави Стецько партія, фактично осередя національно-патріотичного руху, відіграла значну роль в українській політиці. На мою думку, важливим є те, що, проживаючи у насичених ідейно-світоглядними особливостями реаліях західної цивілізації ОУН, як ідеологічного типу організація, не залишивши духу і змісту націоналістичної ідеології, яка мотивувала національно-визвольні змагання 1940–1950-х років, виробила такі ідеологеми, які дають змогу ефективно діяти в сучасному світі. Конгрес адаптував ці

ідейні засади до українських обставин 90-х років і нащепив їх до стовбура суспільної думки. Не йдеться про масове визнання і застосування. Не в тому суть. Конгрес став націоналістичною партією, яку неможливо звинуватити в етнофобіях, нацизмі-фашизмі, тоталітаризмі та інших «жахливчиках», що їх неліниві і «національно безтурботні» клеять українським патріотам» [36, с. 82].

«Як жінка пані Слава завжди була зі смаком одягнена, найчастіше у вишиванці (а їх було у неї чимало!), разки коралів, гарно зачесана, зі скромним макіяжем – одне слово, була для всього жіноцтва у секретаріаті КУНу зразком і дуже любила, щоб і ми зі смаком одягалися», – згадує її колега Л. Максимець, що Я. Стецько повсякдень популяризувала українськість у всьому й власним прикладом показувала, що український традиційний одяг може бути сучасним, вишуканим і престижним [36, с. 131].

Також вона знала багато українських народних, стрілецьких і повстанських пісень і любила їх співати у колі однодумців. Я. Стецько мала глибокі знання з української історії та намагалася враховувати уроки історії, щоби не допускати помилок у майбутній боротьбі за збереження етнокультурної самобутності та національних ідеалів.

Особливої уваги заслуговує ставлення Я. Стецько до релігії та християнських цінностей. Вона завжди зустрічалася з патріархами усіх трьох українських церков, активно підтримуючи та сприяючи розвитку ідеї становлення в Україні Єдиної помісної Української православної церкви [40, с. 24]. Віра в Бога допомагала їй у складних життєвих ситуаціях. За спогадами небоги Л. Брацюнь, пані Слава найбільше любила церкву святого

Миколая на Аскольдовій Могили в Києві, а також з родиною відвідувала недільні богослужіння у Володимирському соборі та в церкві Бориса і Гліба на Теремках: «Я ловила себе на думці, що хотіла хоча б трошки дотягнутися до такого вміння так жити і любити Бога, Україну, людей, життя, як це вміла робити моя тета Слава» [36, с. 59–60].

Слава Стецько була мудрою жінкою і досить добре розуміла значимість освіченої молоді для розвитку української модерної нації. Співпрацю зі Спілкою Української Молоді Я. Стецько вважала пріоритетною, тому з її керівництвом зустрічалася особисто і допомагала вирішувати багато проблем, що стосувалися молоді. Слава Стецько вважала за необхідне нагороджувати кращих студентів Національного університету «Острозька академія» за успіхи у навчанні грошовими преміями. Від її імені їх вручали науковці НДІУ П. Кононенко та В. Сніжко. Так, В. Сніжко згадує: «Вона завжди прагнула зустрічатися і спілкуватися із значними українськими діячами науки, відвідувала наукові конференції, з'їзди, побувала у багатьох науково-дослідних установах, вищих навчальних закладах і виступала в них із політичними доповідями та лекціями для студентів і викладачів. Із великою зацікавленістю вона зустрічалася з П. Кононком, Ф. Погребенником, А. Погрібним, А. Алексюком, Ю. Маньком, Я. Ульгурським, І. Головацьким і багатьма іншими науковцями. Дуже любила і завжди спілкувалася з молоддю» [40, с. 23–24].

Я. Стецько підтримувала наукові та науково-популярні видання. Зокрема, у 1996 р. за фінансової допомоги Я. Стецько та фонду «Третій сектор» було видано перший номер науково-популярного

видання – календаря-щорічника «Українознавство», у якому, окрім власне календаря визначних подій та пам'ятних дат, були також рубрики, присвячені українській історії, українській державі, українській культурі, українській природі, українській діаспорі тощо [46].

Ярослава Йосипівна підтримувала діяльність благодійних фондів. Зокрема, на Другому Великому Зборі КУН у 1995 р. вона наголосила у своєму виступі на тому, що заради молодого покоління та його майбутнього в червні 1995 р. у Києві було створено та зареєстровано Благодійний фонд ім. Ярослава Стецька передусім «для збереження та розвитку культурних традицій, релігійних цінностей і моральних інститутів української нації, для захисту української культури від вороже наставлених та чужих їй вчень та ідеологій, щоб подолати наслідки русифікації розвитком української духовності та освіти, для поширення і заствердження національно-патріотичної ідеології в українському суспільстві» [38, с. 1158]. Одним із програмових завдань фонду було «створення стипендійного фонду, з якого будуть призначатись цільові стипендії та премії молодим науковцям та журналістам і студентам. Бо фонд має на меті ствердження національної ідеї, примноження інтелекту нації шляхом залучення молодих науковців та студентства до науково-дослідницької роботи з проблем вивчення історичної, філософської, політологічної спадщини українського народу, його багатовікових надбань. Патріотично налаштовані спортсмени, які гідно представляють честь України, також не лишаються поза увагою фонду» [40, с. 24].

За ініціативою Я. Стецько 27 січня 1997 р. було створено Всеукраїнський

благодійний фонд «Соборність» для втілення різних міжнародних благодійних програм, що допомагали дітям, надання гуманітарних вантажів, одягу та фінансів постраждалим від стихійних явищ, постачання ліків та обладнання для дитячих лікарень і сиротинців повсюдно по Україні, фінансової підтримки численних гуманітарних подій, фестивалів та мистецьких конкурсів, художніх виставок, книжкових видань та інших заходів. Цим самим активно зберігаючи і розвиваючи українську самобутність та сприяючи позитивній динаміці українських етнокультурних процесів [6].

До 20-ї річниці незалежності України Перший Національний телеканал України започаткував серію репортажів «Обличчя України», в яких розповідалося про людей, які боролися за Україну і змінювали її історію. Розпочався проєкт з історії про українську емігрантку Я. Стецько, яка, провівши більше половини життя за кордоном, залишилася українкою, повернулася на батьківщину та зробила значний внесок у розвиток української державної, національної та політичної історії, української мови, культури та освіти, утвердження етнічної ідентичності та самоідентифікації, переконуючи українців, що вони мають знову бути в Європі, а не підкорятися імперським впливам «руського мира». Звертаючись до українців, пані Слава ставить риторичне питання: «Світ покаже нам маленький Люксембург чи ще менший Монако, що процвітають у вільній Європі, і питає: «А чого ж ви ходите бідні та голодні на своїй землі з найкращим у світі родючим чорноземом?» [19], апелюючи до національної самосвідомості у відстоюванні людської гідності, етнічних цінностей та національних

вартостей, спонукаючи українців, врешті-решт, подолати т. зв. комплекс меншовартості.

У своєму інтерв'ю телеканалу УТН Слава Стецько наголошувала: «Ми би хотіли мати з Росією такі стосунки, як має сьогодні Німеччина з Францією – воювали колись, а зараз у них є нормальні відносини, як рівний з рівним, як держава з державою, як сусід з сусідом, а не дальші претензії росіян бути старшими братами над українцями» [19]. Тобто вона в українському парламенті відстоювала рівноправні добросусідські відносини з Росією, проте наголошувала на тому, що у ХХІ ст. у міждержавній дипломатії не має бути місця імперським амбіціям Кремля. Я. Стецько була переконана, що нову Українську державу мусять будувати народ, тільки тоді можна буде сподіватися, що вона укріпилася і що її не можна так легко ліквідувати. Адже зазіхання Росії далі існують і є загроза подальшого тиску з боку Росії на Україну [36, с. 168]. Ці слова пані Слави виявилися пророчими, бо вже на початку 2014 р. весь світ вразили захоплення Криму Російською Федерацією та сила ескалації конфлікту на Донбасі.

На 14 роковини з дня спочину Я. Стецько її небога, громадська діячка Леся Брацюнь, у своєму інтерв'ю ТСН (канал «1+1») розповіла: «За Україну боротися за кордоном було дуже важко, бо це була «неіснуюча держава», і вони теж були «бездержавними людьми», і вони були змушені їздити по світу, відстоювати права держави, якої практично не існувало» [23].

Вшановуючи пам'ять Я. Стецько, голова КУН С. Брацюнь у своєму виступі наголосив: «Слава Стецько єдина із соратників Степана Бандери та Романа

Шухевича, Ярослава Стецька та інших героїв ОУН-УПА, яка, повернувшись в Україну, довершувала священну боротьбу за УССД цілої епохи українських націоналістів вже у Верховній Раді. За відносно невеликий час діяльності в Україні (трохи більше десяти років) – зуміла відновити і розбудувати сітку ОУН(Б) та повести за собою в ім'я Української Держави багатотисячну армію Конгресу Українських Націоналістів. Шкода, що роль цієї видатної постаті сьогодні на державному рівні є досі недооціненою». Інші промовці відзначили також той факт, що Слава Стецько була однією з п'яти (!) закордонних політичних і громадських діячів із багатомільйонної української діаспори наряду з Миколою Плав'юком та Осипом Зінкевичем, які наважились повернутись в незалежну Україну і розпочати тут громадсько-політичну діяльність з розбудови громадянського суспільства та державних інституцій у відновленій Українській Державі, про яку мріяли мільйони закордонних українців протягом багатьох десятиліть. Присутні одноставно висловились на підтримку пропозиції щодо присвоєння Славі Стецько за її подвижницьку державотворчу діяльність високого звання Героя України (помертно) [8].

Проте Слава Стецько за життя отримала лише дві почесні державні відзнаки: почесна громадянка Львова (1993) та орден княгині Ольги III ступеня (2000).

З нагоди 95-ї річниці з дня народження Слави Стецько С. Брацюнь підкреслив, що він переконаний, якби була пані Слава зараз серед нас, то надихала б наших вояків на передовій іти в наступ на ворога, адже вона повернулася в Україну, щоб (за її словами) розвалити

«імперію зла», СРСР, зсередини. А ще він додав, що Слава Стецько в своєму житті здійснила багато мужніх вчинків, вона переживала за душу кожного українця, боячись, що радянська система деформувала нас [1].

Щодо впливу націоналістичних ідей, започаткованих видатними постатями українського визвольного руху у кінці ХХ ст., на перебіг державно-політичних та етнокультурних процесів в Україні початку ХХІ ст., то вони насамперед полягають у співпраці націонал-патріотичних сил, спрямованій на створення громадсько-політичних об'єднань, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів та забезпечення належного місця України в світовому співтоваристві.

Приміром, 26 лютого 2018 р. КУН у співпраці із національно-визвольним рухом «Правий сектор» та іншими громадсько-політичними організаціями започаткували безстрокову всеукраїнську акцію пропагування державотворчих ідей та чину українського націоналізму, збору коштів для створення народного музею визвольних змагань Я. Стецька та Я. Стецько у м. Києві. Одним із головних завдань цього проекту було визначено: «...пропагувати серед широкого загалу українських громадян та на міжнародній арені сутності та візії державотворчих ідей українського націоналізму як дієвого патріотизму – антиподу нацизму, комунізму, фашизму, імперіалізму, шовінізму, ксенофобії та іншим антилюдським ідеологічним та політичним конструкціям, а також запропонувати суспільству систему активних наступальних дій для відновлення територіальної цілісності держави, вигнання агресора з території України

через консолідацію всіх патріотичних сил і концентрацію енергії української нації в одвічному прагненні до свободи та самореалізації в співдружності з кривдженими імперією народами, а також визнання Росії державою-агресором...» [29].

Отже, проаналізувавши громадсько-політичну та культурно-просвітницьку діяльність видатної українки, націоналістки, революціонерки і громадсько-політичної діячки Слави Стецько, можна зробити висновок, що вона зробила значний внесок в утвердження й розвиток етнокультурних, державотворчих та націєтворчих процесів в Україні у період від середини 1980-х років ХХ до початку 2000-х років ХХІ ст. Передусім вона сприяла спрямуванню націонал-патріотичної боротьби проти насадження проросійської ідеології та імперських амбіцій Кремля, поширюючи українську національну ідеологію як у діаспорі, так і в пострадянській Україні. Також Я. Стецько на посаді президента АБН (1986–2003) на міжнародному рівні відстоювала національні інтереси українського народу, поширюючи націоналістичні ідеї в діаспорних осередках на підтримку боротьби за свободу та революційну стратегію і захист незалежності України. Як головний редактор націоналістичних видань Слава Стецько зробила чимало для пропаганди боротьби поневолених народів у всьому світі, відстоювання права кожного народу на власну державу на своїй етнічній території та збереження етнокультурної ідентичності серед постколоніальних держав. Як постійний делегат у ВАКЛ Я. Стецько представляла інтереси України й українців, беручи участь у різних заходах, відстоюючи ідеї боротьби українського народу за вільну

та демократичну, рівну іншим незалежну державу Україна. Очолюючи Провід ОУН (б) з 1991 р. до початку 2000-х, вона через усю свою діяльність пронесла революційну бандерівську ідеологію, проте зуміла трансформувати і втілити в українській політиці ідеї поміркованого парламентаризму. Як народний депутат України Я. Стецько очолила, розбудувала та привела до Верховної Ради України націоналістичну парламентську партію КУН, що стала дієвим захисником національно-культурних цінностей, етнокультурних традицій, мовно-освітніх та соціальних пріоритетів в українському соціумі у період від середини 80-х років ХХ ст. до початку 2000-х років ХХІ ст. і до цього часу займає чільне місце серед політичних партій України. Громадсько-політична діячка Слава Стецько проводила активну благодійну, громадську та просвітницьку роботу. Вона підтримувала проекти, спрямовані на подолання наслідків впливу радянзації, комунізації та русифікації, що сприяли збереженню та поширенню національно-патріотичної ідеології в українському суспільстві, розвитку освіти й науки, політики та державного управління, культурних традицій, релігійних цінностей і моральних інститутів та захисту української культури від ворожих і чужих її вчень та ідеологій.

Таким чином, Я. Стецько своєю цілеспрямованою діяльністю сприяла вирішенню українських проблем в еміграції та збереженню українського етнокультурного простору у важкий період становлення незалежної України. Власним прикладом вона утверджувала традиційні українські культурні, релігійні та національні цінності, актуалізувала традиції та звичаї, підвищувала

престижність української мови, підтримувала розвиток українознавчих студій і українознавства в Україні та за кордоном, ставши взірцем сучасної української жінки-патріотки для молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрянний С. «Якби Слава Стецько була з нами, то вела б у бій проти російських окупантів». 15 травня 2015 р. URL: <http://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/1308-yakby-slava-stetsko-bulaz-namy-to-vela-b-u-bii-proty-rosiiskykh-okupantiv.html>
2. Батенко Т. Вічна революціонерка. *Поступ.* 13–14 травня 2000. № 84 (528). С. 7.
3. Безсмертний-Анзіміров А. Слава Стецько. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/yaroslava-steczko.html>
4. Береза В. Двадцять три спогади про Славу. *Шлях перемоги.* 7 вересня 2011. № 36. С. 6.
5. Вишня М. Слава Стецько: життя справжньої жінки. *Українське слово.* 11–17 березня 2015. № 10. С. 7.
6. Всеукраїнський благодійний фонд «Соборність». URL: https://www.facebook.com/sobornist.blaho/?hc_ref=ARQDgQ1Hy0MyMqx0_PxAma5kmwRWU0vKIAAx9NDb7DCrbhbCvApvBdeQwakDayFJ-k
7. Вустич К. Провідниця: «Я щаслива, що провела життя не на кухні» – Я. Стецько. *Бережанське віче.* 14 травня 2010. С. 5.
8. Вшанування пам'яті Провідника націоналістичного руху, жінки-легенди Слави Стецько. URL: <http://cun.org.ua/2017/vshanuvannya-pam-yati-providnikanatsionalistichnogo-ruhu-zhinki-legendi-slavistetsko/>
9. Гулько Я. Легендарне подружжя Стецьків. *Тернопіль вечірній.* 11 лютого 2009. С. 17.
10. Заєць В. «А ти, славно Україно, не забудь за мене!...». *Нація і держава.* 16 травня 2005. № 80.

11. Зяцьєв С. «Це жінка незламної сили духу...». *Українське слово*. 19–25 травня 2010. С. 2.
12. Каменюк О. Її життям була Україна. *Вільне життя*. 10 березня 2007. С. 3.
13. Каменюк О. Чи ж заграє українська кров? *Вільне життя*. 11 березня 2011. С. 6.
14. Коханець Л. «А ти, слава Україно, не забудь за мене...». *Голос України*. 19 травня 2010. С. 7.
15. Лучка Д. Славі Стецько – 90! Репортаж з рідної домівки Слави Стецько у с. Романівка Теребовлянського району. *Нова Тернопільська газета*. 19–25 травня 2010. С. 1.
16. Манько В. «Я буду боротись за Україну до останнього подиху життя». *Шлях перемоги*. 26 травня 2010. С. 3.
17. Мельничук Б. І., Сагайдак М. І., Уніят В. Вірна дочка України. Слава Стецько: життєпис у боротьбі. Вид. 2-ге. Тернопіль: Астон, 2011. 127 с.
18. Міщанчук Н. Слава Стецько – символ незламного духу України. *Українки в історії ХХ–ХХІ століття* / В. Борисенко, П. Кононенко, Є. Сверстюк та ін. Київ: Либідь, 2012. С. 115–122.
19. Обличчя України. Ярослава Стецько (1920–2003). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=YVz1mjKCYak>
20. Ониськів М. Жила Україною: [громад.-політ. діячка Слава Стецько]. *Свобода*. 12 березня 2008. С. 3.
21. Отрошко Л. Г. Бандерівська революційна ідеологія в теорії і практиці українського націоналізму. *Держава в теорії і практиці українського націоналізму: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції*. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. С. 345–351.
22. Отрошко Л. Г. Внесок Слави Стецько у розвиток ідеології українського націоналізму. *Український національно-визвольний рух у ХХ ст.: історія, теорія, практика*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль: ТОКІППО, 2017. Вип. 2. С. 280–288.
23. Пам'ять видатного політика Слави Стецько вшанували на Байковому цвинтарі. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/pamyat-vidatnogo-politika-slavi-stecko-vshanuvali-na-baykovomu-cvintari.html>
24. Позняк Н., Хоменко О. Про громадсько-політичного діяча Ярославу Стецько. *Українські вісники*. Тернопіль: Джура, 2008. С. 144–148.
25. Против имперской экспансии – общими усилиями. *АБН Корреспонденция*. Январь-июль 1993. С. 23.
26. Процев'ят Т. Мить Слави: спогад на 13-ту річницю дороги у кращі світи Ярослави Стецько. *Україна молода*. 25–26 березня 2016. № 37. С. 5.
27. Процев'ят Т. Тернистий шлях до краху імперій. Ярослав Стецько. URL: <http://cun.org.ua/2018/ternistiy-shlyah-do-krahu-imperiy-yaroslav-stetsko/>
28. Різниченко О. Роль Слави Стецько в утвердженні ідеї української державності у світі (1946–1991). URL: <http://cun.org.ua/2013/rol-slavi-stetsko-v-utverdzhenni-ideyi-ukrayinskoji-derzhavnosti-u-sviti-1946-1991/>
29. Рішення Президії Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів щодо проведення Всеукраїнської акції пропаганди державотворчих ідей та чину українського націоналізму, збору коштів для створення Народного музею визвольних змагань Ярослава Стецька та Слави Стецько у м. Києві. URL: <http://cun.org.ua/2018/informatsiyne-povidomlennya-prezidiyi-golovno-go-provodu-kongresu-ukrayinskih-natsionalistiv-shhodo-provedennya-vseukrayinskoji-aktsiyi-propagandi-derzhavotvorchih-idey-ta-chinu-ukrayinsko-go-natsional/>
30. Романишин Л. Ярослава Стецько: життя і діяльність. *Українська історична біографістика: забуте і невідоме*. Тернопіль, 2008. Ч. 2. С. 218–223.
31. Сагайдак М. Жінка-легенда. *Подільське слово*. 11 серпня 2017. С. 5.
32. Садовська Г. Людина чину і твердих переконань. *Вільне життя плюс*. 15 березня 2013. № 21. С. 5.

33. Садовська Г. «Хай забудеться мое ім'я, але хай живе вічно Україна». *Вільне життя*. 19 березня 2008. С. 6.
34. Самохвалова Л. Ярослав та Ярослава: доля і кохання головної української націоналістки. *Українське слово*. 20–26 травня 2015. № 20. С. 8–9.
35. Скотникова О., Крупник О. Жінка-легенда Ярослава Стецько – символ боротьби за незалежність України. *Україна молода*. 16 серпня 2011. № 143. С. 12.
36. Слава Стецько – донька української нації. Спогади сучасників / авт.-упоряд. і керів. проекту М. Чепіжко, В. Чепіжко. Київ: ТОВ «Сигла», 2011. 208 с.
37. Слава Стецько – патріот-реаліст. Євген Марчук про видатну громадську та політичну діячку, якої не стало 15 років тому. *День*. 12 березня 2018. URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/polityka/slava-stecko-patriot-realist>
38. Слава Стецько: «Гарантією безпеки нації є її власна сила». *Визвольний шлях*. Кн. 10 (571), жовтень 1995. С. 1155–1161.
39. Слава Стецько: Український націоналізм і його роль у розбудові України. URL: <http://zhytomyr.svoboda.org.ua/news/articles/21217-revision-v1/21218/>
40. Сніжко В. Для нас усіх вона була... пані Слава. *Українознавство*. 2003. Число 2–3 (7–8). С. 18–25.
41. Солдатенко Н. Вона родилася для чину. *Народне слово*. URL: <http://narodne-slovo.te.ua/2010/05/28/vona-rodylasya-dlyachynu/>
42. Стецько Слава: «Ми не ставили мету прийти до влади. А слід БУЛО!» Інтерв'ю з політиком – Марія Базелюк. *Шлях Перемоги*. Ч. 6. 30 січня – 5 лютого 2003. С. 4.
43. Стецько Слава. Енциклопедія українознавства: словникова частина: в 11 т. Париж; Нью-Йорк; Львів: Молоде життя, 1973. Т. 8.
44. Стецько Я. Українська Визвольна Концепція. *Твори*. Мюнхен: Видання Організації Українських Націоналістів, 1987. Т. 1. 528 с.
45. Українська жінка у визвольній боротьбі (1940–1950 рр.): бібліографічний довідник. Вип. 2 / упоряд. Н. П. Мудра. Київ: Світ, 2006. 192 с.
46. Українознавство – календар-щорічник: науково-популярне видання / упоряд. І. Заславський, В. Піскун. Київ, 1996. 91 с.
47. Фігурний Ю. Аналіз українських етнічних, націєтворчих та етнокультурних процесів. *Емінак*. 2018. № 1(21). Т. 1. С. 5–9.
48. Чайківська Я. Барельєф Славі Стецько відкрили вдруге. *Тернопіль вечірній*. 20 жовтня 2010. С. 1.
49. Шпіцер В. Слава Стецько. *Дзвін*. 2012. № 5/6. С. 113–115.
50. Yaroslav Stetzko. The principles of Ukrainian foreign policy. *Ukrainian Information Service*. London. 31 p.

REFERENCES

- BAHRIANYI, S. (May 15, 2015). "If Slava Stetsko Was with Us, She Would Have Led Us to Fight against the Russian Invaders". [online] Available at: <http://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/1308-yakby-slava-stetsko-bula-z-namy-to-vela-b-u-bii-proty-rosiiskykh-okupantiv.html> [in Ukr.]
- BATENKO, T. (May 13–14, 2000). An Eternal Revolutionary. *Postup*, (84 (528)), p. 7. [in Ukr.]
- BEZSMERTNYI-ANZIMIROV, A. *Slava Stetsko*. [online] Available at: <http://incognita.day.kiev.ua/yaroslava-steczko.html> [in Ukr.]
- BEREZA, V. (Sept. 7, 2011). Twenty-Three Memories about Slava. *Shliakh peremohy*, (36), p. 6. [in Ukr.]
- VYSHNIA, M. (2015). Slava Stetsko: The Life of a Real Woman. *Ukrainske slovo*, (10), p. 7. [in Ukr.]
- The All-Ukrainian Charitable Foundation "Sobornist"*. [online] Available at: https://www.facebook.com/sobornist.blaho/?hc_ref=ARQDgQ1Hy0MyMqxo_PxAMa5kmwRWU0vKIAAx9NDb7DCrbhbCvApvBd-eQwakDayFJ-k [in Ukr.]
- VUSTYCH, K. (May 14, 2010). The Leader: "I Am Happy to Not Have Spent My Life

in the Kitchen,” Ya. Stetsko. *Berezhanske viche*, p. 5. [in Ukr.]

8. *Honoring the Memory of the Leader of the Nationalist Movement, the Legendary Woman Slava Stetsko*. [online] Available at: <http://cun.org.ua/2017/vshanuvannya-pamyati-providnika-natsionalistichnogo-ruhu-zhinki-legendi-slavi-stetsko/> [in Ukr.]

9. HULKO, Ya. (Feb.11, 2009). The Legendary Stetsko Couple. *Ternopil vechirni*, p. 17. [in Ukr.]

10. ZAIETS, V. (May 16, 2005). “And You, Glorious Ukraine, Do Not Forget Me!...” *Natsiia i derzhava*, (80). [in Ukr.]

11. ZIATIEV, S. (May 19–25, 2010). “This Is a Woman with an Invincible Strength of Spirit...”. *Ukrainske slovo*, p. 2. [in Ukr.]

12. KAMENIUK, O. (Mar. 10, 2007). Ukraine Was Her Life. *Vilne zhyttia*, p. 3. [in Ukr.]

13. KAMENIUK, O. (Mar. 11, 2011). Will Ukrainian Blood Roil? *Vilne zhyttia*, p. 6. [in Ukr.]

14. KOKHANETS, L. (May 19, 2010). “And You, Glorious Ukraine, Do Not Forget Me...”. *Holos Ukrainy*, p. 7. [in Ukr.]

15. LUCHKA, D. (May 19–25, 2010). Slava Stetsko Is 90! A Report from the Home of Slava Stetsko in Romanivka Village of Terebovlia District. *Nova Ternopilska hazeta*, p. 1. [in Ukr.]

16. MANKO, V. (May 26, 2010). “I Will Fight for Ukraine until My Last Breath”. *Shliakh peremohy*, p. 3. [in Ukr.]

17. MELNYCHUK, B., SAHAIDAK, M., UNIAT, V. (2011). *A Faithful Daughter of Ukraine. Slava Stetsko: A Biography in the Fight*. 2nd ed. Ternopil: Aston, 127 p. [in Ukr.]

18. MISHCHANCHUK, N. (2012). Slava Stetsko Is a Symbol of the Invincible Spirit of Ukraine. In: V. BORYSENKO et al. *Ukrainians in the History of the 20–21st Centuries*. Kyiv: Lybid, pp. 115–122. [in Ukr.]

19. *Faces of Ukraine. Yaroslava Stetsko (1920–2003)*. [online] Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=YVz1mjKCYak> [in Ukr.]

20. ONYSKIV, M. (Mar. 12, 2008). Ukraine Was Her Life: [A Social and Political Activist Slava Stetsko]. *Svoboda*, p. 3. [in Ukr.]

21. OTROSHKO, L. (2015). Bandera’s Revolutionary Ideology in the Theory and Practice of the Ukrainian Nationalism. In: *Derzhava u teorii i praktytsi ukrainskoho natsionalizmu: materialy VI Vseukrainskoi naukovoï konferentsii* (State in the Theory and Practice of the Ukrainian Nationalism. Materials of the 5th All-Ukrainian Scientific Conference). Ivano-Frankivsk: Misto NV, pp. 345–351. [in Ukr.]

22. OTROSHKO, L. (2017). Contribution of Slava Stetsko to the Development of the Ideology of the Ukrainian Nationalism. In: *Ukrainskyi natsionalno-vyzvolnyi rukh u XX stolitti: istoriia, teoriia, praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii*. (Ukrainian National Liberation Movement in the 20th Century: History, Theory, and Practice. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference). Vol. 2. Ternopil: TOKIPPO, pp. 280–288. [in Ukr.]

23. *The Memory of the Prominent Politician Slava Stetsko Was Honored at the Baikove Cemetery*. [online] Available at: <https://tsn.ua/video/video-novini/pam-yat-vidatnogo-politika-slavi-stecko-vshanuvani-nabaykovomu-cvintari.html> [in Ukr.]

24. POZNIAK, N., KHOMENKO, O. (2008). About the Social and Political Actor Yaroslava Stetsko. *Ukrainski visnyky*. Ternopil: Dzhura, pp. 144–148. [in Ukr.]

25. Against the Imperial Expansion in the United Effort (Jan.–July 1993). *ABN Korrespondentsiya*, p. 23. [in Rus.]

26. PROTSEVIAT, T. (2016). The Moment of Glory: Commemorating the 13th Anniversary of Yaroslava Stetsko’s Passing to the Better World. *Ukraina moloda*, (37), p. 5. [in Ukr.]

27. PROTSEVIAT, T. *A Thorny Path to the Collapse of the Empires. Yaroslav Stetsko*. [online] Available at: <http://cun.org.ua/2018/ternistiyshlyah-do-krahu-imperiy-yaroslav-stetsko/> [in Ukr.]

28. RIZNYCHENKO, O. *The Role of Slava Stetsko in Asserting the Idea of Ukrainian Statehood in the World (1946–1991)*. [online] Available at: <http://cun.org.ua/2013/>

rol-slavi-stetsko-v-utverdzhenni-ideyi-ukrayinskoyi-derzhavnosti-u-sviti-1946-1991/ [in Ukr.]

29. *Decision of the Presidium of the Ukrainian Nationalists Congress Administration regarding the All-Ukrainian Propaganda of State-Building Ideas and the Role of Ukrainian Nationalism, Fundraising for the Establishment of the National Yaroslav Stetsko and Slava Stetsko Museum of Liberation Movement in Kyiv.* [online] Available at: <http://cun.org.ua/2018/informatsiyne-povidomlennya-prezidiyi-golovnoho-provodu-kongresu-ukrayinskih-natsionalistiv-shhodo-provedennya-vseukrayinskoyi-aktsiyi-propagandi-derzhavotvorchih-idey-ta-chinu-ukrayinskogo-natsional/> [in Ukr.]

30. ROMANYSHYN, L. (2008). Yaroslava Stetsko: Life and Activity. In: *Ukrainian Historical Biography: Forgotten and Unknown*, P. 2. Ternopil, pp. 218–223. [in Ukr.]

31. SAHAIDAK, M. (Aug. 11, 2017). The Legendary Woman. *Podilske slovo*, p. 5. [in Ukr.]

32. SADOVSKA, H. (Mar. 15, 2013). A Person of Action and Firm Beliefs. *Vilne zhyttia plius*, (21), p. 5. [in Ukr.]

33. SADOVSKA, H. (Mar. 19, 2008). “Let My Name Be Forgotten, but Let Ukraine Live Forever”. *Vilne zhyttia*, p. 6. [in Ukr.]

34. SAMOKHVALOVA, L. (May 20–26, 2015). Yaroslav and Yaroslava: Love and Destiny of the Main Ukrainian Nationalist. *Ukrainske slovo*, (20), p. 8–9. [in Ukr.]

35. SKOTNYKOVA, O., KRUPNYK, O. (Aug. 16, 2011). The Legendary Woman Yaroslava Stetsko as a Symbol of the Struggle for Ukraine’s Independence. *Ukraina moloda*, (143), p. 12. [in Ukr.]

36. CHEPIZHKO, M., CHEPIZHKO, V., eds., (2011). *Slava Stetsko: A Daughter of the Ukrainian Nation*. Memoirs of the Contemporaries. Kyiv: Syhla, 208 p. [in Ukr.]

37. Slava Stetsko: A Realistic Patriot. Yevhen Marchuk on a Prominent Social and Political Figure, who Passed Away 15 Years Ago (Mar. 12, 2018). *Den*. [online] Available at: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/polityka/slava-stecko-patriot-realist> [in Ukr.]

38. STETSKO, S. (1995). “Security of the Nation Is Guaranteed by Its Own Power”. *Vyzvolnyi shliakh*, Book 10 (571), pp. 1155–1161. [in Ukr.]

39. Slava Stetsko: *Ukrainian Nationalism and Its Role in the Development of Ukraine*. [online] Available at: <http://zhytomyr.svoboda.org.ua/news/articles/21217-revision-v1/21218/> [in Ukr.]

40. SNIZHKO, V. (2003). For All of Us She Was... Ms. Slava. *Ukrainoznavstvo*, Vol. 2–3 (7–8), pp. 18–25. [in Ukr.]

41. SOLDATENKO, N. She Was Born for the Rank. *Narodne slovo*. [online] Available at: <http://narodne-slovo.te.ua/2010/05/28/vonarodylasya-dlya-chynu/> [in Ukr.]

42. Stetsko Slava: “We Did Not Set the Goal of Coming to Power. And We SHOULD HAVE!». Interview with the Politician – Maria Baseluk. (Jan. 30 – Feb. 5, 2003). *Shliakh Peremohy*, Vol. 6, p. 4. [in Ukr.]

43. Stetsko Slava. In: *Encyclopedia of Ukrainian Studies: Dictionary Part: In 11 Vols.* (1973). Vol. 8. Paris; New-York; Lviv: Molode zhyttia, [in Ukr.]

44. STETSKO, Ya. (1987). *The Ukrainian Liberation Concept*, Vol. 1 of Works. Munich: OUN Publishing, 528 p. [in Ukr.]

45. MUDRA, N., comp. (2006). *A Ukrainian Woman in the Liberation Struggle (1940–1950): A Bibliographic Guide*. 2nd ed. Kyiv: Svit, 2006. 192 p. [in Ukr.]

46. ZASLAVSKYI, V., PISKUN, K. comps., (1996). *Ukrainian Studies. An Annual Calendar*. A Popular Scientific Publication, 91 p. [in Ukr.]

47. FIIHURNIYI, Yu. (2018). The Analysis of Ukrainian Ethnic, Nation-Building, and Ethnocultural Processes. *Eminak*, (1(21)), Vol. 1, pp. 5–9. [in Ukr.]

48. CHAIKIVSKA, Ya. (Oct. 20, 2010). The Bas-Relief of Slava Stetsko Was Opened Once Again. *Ternopil vechirniy*, p. 1. [in Ukr.]

49. SHPITSER, V. (2012). Slava Stetsko. *Dzvin* (5/6), pp. 113–115. [in Ukr.]

50. STETZKO, Ya. The Principles of Ukrainian Foreign Policy. *Ukrainian Information Service*. London, 31 p. [in Eng.]